

ŠESTÁ SEMINÁRNÍ HODINA Stuttgart, 27. srpna 1919

Cvičení výslovnosti. Příklad práce s bajkou a s básní. Pedagogický přístup k „svatouškům“.

Rudolf Steiner

Opakování včerejších cvičení výslovnosti, pak nové:

Rejdy rámus
růže rýče
rychlost rachot
hrůzy hromu
hromady hroudy

Prudce prásk
bledne brůna
polkl půlku
bidlo bašta
pust' tu pracku
břeskný blázne

Četba jedné z Lessingových bajek.

Rudolf Steiner: Musíte vzít v úvahu, že prózu je možné číst podle té nebo oné osobnosti v různé hlasové poloze.

Název u něčeho takového pokud možno vypustíme a nebudeme jej zvlášť zdůrazňovat.

Slavík a páv

Družný slavík nacházel mezi pěvci v lese množství závistníků, avšak žádného přítele. „Snad ho najdu u nějakého jiného druhu,“ pomyslnil si a slétnl důvěřivě za pávem. „Krásný páve, já tě obdivuji!“ - „Já tebe také, rozmilý slavíku.“ - „Bud' me tedy přáteli,“ pravil slavík dále. „Nebudeme si určitě závidět, ty jsi tak příjemný oku jako já uchu.“ Slavík a páv se sprátelili. Kneller a Pope byli lepšími přáteli než Pope a Addison.

Místo Lessingova zakončení řekl *Rudolf Steiner* žertem: Francie a Itálie jsou lepšími přáteli než Itálie a Anglie. Tak je to také možné říct; je totiž možné to aplikovat nejrůznějším způsobem.

Rudolf Steiner: Teď bych s vámi rád prohodil kousek vyučování. Chtěl bych upozornit na to, abyste nikdy nekazili obsah článku - budu tomu tak říkat prozaicky - pro cit a prožitek tím, že byste článek přečetli, nebo pročetli společně se svěřenými dětmi a pak jej puntičkářský vykládali. Psycholog, který má pochopení pro to, co se děje v duši, to nebude dělat tímto způsobem, nýbrž bude mít smysl pro to, že úryvek prózy nebo básně má na duši působit tak, aby duše, když to prožije, mohla být spokojena s tímto dojmem; mohli bychom také říci: uspokojena tímto dojmem. Ale nesmíme vyloučit, že svěřenému dítěti můžeme právě toto

uspokojení, které má vzejít z obsahu určité četby, zvýšit tím, že dítě porozumí všem, i těm nejjemnějším odstínům, že opravdu porozumí alespoň citově, instinktivně, tomu, co je obsaženo třeba v básni. Nepotřebujeme z textu básně nebo článku vyvíjet žádné přemoudřelé poučování, žádný učený komentář, ale měli bychom dítě dokonale pozvednout k citovému pochopení textu. Proto se vždycky pokoušejme zařadit samotné přečtení článku až nakonec, a napřed tomu předeslat všechno to, čím chceme přispět k porozumění. Když přešleme správné poučení, které aspoň jakž takž odpovídá textu, nebude to působit puntičkářský a profesorsky, nýbrž přispěje to k tomu, že v článku nezůstane nic nevysvětlitelného. Tím se zvýší požitek a uspokojení dítěte.

Proto bych s žáky ve třídě provedl asi toto - vy byste to provedli trochu obšírněji - řekl bych:

„Podívejte se, dětičky, docela určitě jste už někdy viděli nějaké psy! Je snad někdo mezi vámi, kdo ještě neviděl psa? To by musel být někdo ale úplně zalezlý za kamny! A také jste upozorovali, že není jeden pes jako druhý. Velmi, velice se od sebe liší. Jsou mrňaví psíci, docela malí pejskové, větší psi, a psi-hromotluci. Někdy jste už asi měli z takových psů-hromotluků strach? Těch docela malých, mrňavých se nebojíte; ale možná, že přece, protože mohou člověka někdy kousnout do lýtek?

Dnes se spolu podíváme na několik psů. Asi jste už často viděli na ulici káru s masem a před ní řeznického psa. Pokud jste si ho přesně všimli, tedy jste asi viděli, že jinak sedává před řezníkovým Stánkem a dává pozor, aby nikdo nekradl maso. Když někdo přijde a vezme si maso, někdo, kdo na to nemá právo, musí ho kousnout, nebo musí aspoň začít štěkat. Proto uznáte, že řeznický pes nesmí být malé zvířátko. Ne, je to pořádně veliký pes! Asi jste také vždycky viděli, že před řezníkovou károu nejsou zapřažení žádní mrňousové, taky by je řezník neposadil před svůj Stánek.

Víte, takového řeznického psa můžeme přirovnat k člověku, který musí dávat na něco pozor. Často můžeme zvířata přirovnávat k lidem. To, co zvířata dělají, protože je k tomu podněcuje jejich pud, to musí lidé často dělat z povinnosti. Tak se stává, že lidé musí dělat něco podobného jako zvířata, a proto je také můžeme k sobě přirovnat.

Když třeba člověk musí dávat na něco pozor jako řeznický pes před řezníkovým Stánkem, pak si člověk něco navykne. Když někdo přijde a chce něco vzít, tedy mu srazí hřebínek - ano, to se tak říká, když někomu zabráníme v tom, aby dělal něco, co nesmí dělat; tak se to říká. Říká se „srazit někomu hřebínek“ nebo taky „popadnout ho za hřebínek“, když někoho přistihneme a zadržíme. U člověka to jsou ovšem vlasy, není to opravdický hřebínek; člověka je možné popadnout za vlasy. To ho bolí, proto neupláchne; proto se to dělá. A takovéhle věci se neříkají jen tak, bez obalu, protože když se řekne bez obalu: „Popadnu tě za vlasy“, zní to příliš málo legračně. V životě by mělo být vždycky přimícháno trošku legrace, proto se říká „popadnout za hřebínek“. Člověk má vlasy; a člověk je občas trochu drzý. Kohout, ten je drzý skoro pořád; má hřebínek. Proto se říká: „Popadnu tě za hřebínek“ nebo „srazím ti hřebínek. Tak bychom si mohli docela dobře představit, když třeba přijde nějaké drzé jiné zvíře a chce si z řezníkovy stánku sebrat kus masa, že by řeznický pes mohl říct: „Počkej, já ti ale srazím hřebínek!“ - Tak bychom udělali docela dobré přirovnání mezi člověkem a psem.

A teď dál: Děti, vy víte, že jsou ještě i jiní psi, malí; Většinou to jsou lenoši! Hoví si na polštáři, hoví si někdy taky na klíně své paničky. Zkrátka, jsou to líní chlápíci. To jsou pokojoví psíci, psi mazánkové. Ti nejsou tak užiteční jako řeznický pes. Řeznický pes, ten je k něčemu použitelný, pokojoví psíci, ti si jenom hrají, jsou vlastně k ničemu. Kdežto řeznický pes, ten, když někdo bude dělat něco, co nemá, tak mu srazí hřebínek, tj. pustí se do něho, chytne ho a pořádně s ním zatřepe. To bude užitečné, protože pak to jiné zvíře nebude

moci krást maso. Pokojový psí mazánek, ten nedělá nic takového užitečného, leda štěká. Štěká na každého, a zejména, když se objeví jiní, velcí psi, je v mžiku za nimi a hafá a hafá a hafá. Ale jak říká přísloví, psi, kteří štěkají, nekoušou; tak si to myslí i velcí psi, když jdou kolem. Proto také vidíme, jak velcí psi jdou docela klidně, lhostejně dál, nechávají ty pidihafánky štěkat a myslí si: Psi, kteří štěkají, nekoušou. - Ti nejsou kurážní, jsou zbabělí. Takový řeznický pes musí mít vždycky kuráž. Psi mazánkové, ti, pravda, za nimi skáčou a dělají rámus, ale jak se ten velký pes po nich ohlédne, hned vezmou do zaječích, utečou. Takže, vidíte, takoví pejsánkové jsou v každém případě lenoši, dělají na světě jenom nepotřebné věci a nejsou k ničemu. Podobají se těm lidem, které bychom neměli poslouchat, i když si na nás budou často otvírat pusy.

Pokojoví pejskové jsou docela malincí, řeznický pes je hromotluk. Ale jsou i psi tak středně velcí. Takový pes není tak velký jako řeznický, ale je větší než ten pokojový. Tak prostředně velký je ovčácký pes, pes-ovčák. Ovčácký pes musí hlídat stádo. To je v některých končinách těžší než u nás. V některých končinách, jako například v Rusku, přicházejí vlci. A pes musí dávat pozor, aby nepřišel vlk nebo jiné zvíře; proto musí pořád obíhat kolem stáda. Tak se vytvořil zvyk, že pes běhá kolem stáda, protože pastýř často spí, a pak by se mohlo objevit něco zlého a uloupit něco ze stáda. Proto pes-ovčák běhá kolem dokola a hlídá stádo. I když nablízku není žádný vlk, je dobře, když pes ovčák obíhá a hlídá stádo a když občas hlídá i pastýře a vzbudí ho. Někdy by se taky mohlo přihodit, že by někdo okradl pastýře, když spí!

Ovčácký pes je tedy prospěšný tvor, užitečné zvíře. Mohli bychom takové psy také přirovnat k lidem, kteří se stavějí správně k životu, kteří nejsou budižkničemové jako ti lenoši, ti psí mazánkové, pokojoví pejsci. Je to tak, že i v lidském životě se vyskytuje podobný rozdíl mezi lidmi, kteří jsou jako ovčácký pes, a lidmi, kteří jsou jako řeznický pes. Užiteční jsou obojí, i když ti, kteří jsou jako řeznický pes, jsou občas hrubí. Jsou někdy takoví, že řeknou něco naprosto správného v krátké, výstižné řeči; že mají pocit, že je třeba něco sřezit, něco hlídat, odrazit nepřítele. Ovčáckého psa můžeme přirovnat také k lidem, kteří konají svou práci spíše tiše, ale musí být připraveni na chvíli, kdy nastanou právě ty těžké věci v jejich práci. Pes-ovčák obíhá; dlouho nemá co dělat, ale musí se udržovat v pohotovosti, aby byl pak silný, kurážný, dobře připravený, když přijde vlk nebo jiný nepřítel, aby v pravou chvíli byl schopen po něm chňapnout. Tak jsou i někteří lidé povinni čekat a být bdělí, až budou povoláni. Do té doby se nesmějí dát zastrašit nejrůznějšími maličkostmi života, musí zůstat v pohotovosti až do chvíle, kdy budou muset provést to, co je správné.“

Vidíte, tak bych promluvil s dětmi, aby byly v tomto zvláštním případě upozorněny na svět zvířat a zaměřily své myšlenky na analogie mezi zvířaty a lidmi. Pokud jste o tom promluvíli přibližně takovým způsobem, budete moci příslušnou bajku přečíst, aniž budete mít zapotřebí dávat k tomu dodatečně nějaké vysvětlivky. Kdybyste to malé vyprávění podali dětem nejprve bez vysvětlování, nebyly by na to plně připraveny, protože jste jejich pocity neseptali se všemi jednotlivostmi. Kdybyste přišli s vysvětlivkami až dodatečně, rozpitvali byste ten text puntičkářsky, a děti by jej také nebyly s to správně přečíst.

Ovčácký pes

Starý ovčácký pes, který hlídal věrně stádo svého pána, vracel se večer domů. Tu na něj na ulici začali se štěkotem dorážet rozmazlení pokojoví psičky. On kluše dál, ani se neohlédne. Když jde kolem řeznického stánku, ptá se ho řezníkův pes, jak může snést takové štěkání,

a proč některému z nich nesrazí hřebínek. „Ne, “ na to ovčácký pes, „žádný z nich mě přece nechňapne za nohu ani nekousne, svoje zuby potřebuju pro vlky. “

Potom už se dětem nemusí říkat vůbec nic; musíte připravit všechno potřebné předem, aby děti tomu rozuměly.

Někdy jindy zase řeknete dětem toto: „Milé dětičky! Častěji jste si už vyšly na procházku, na procházku po louce, mezi poli, ale taky v lese, někdy taky jen tak při kraji, kde les hraničí s loukou. Když jdete uvnitř lesa, jdete úplně ve stínu; ale když jdete jen tak při kraji lesa, pak se může stát, že bude z jedné strany ještě pořádně pražit sluníčko. Potom můžete, když tam s lesem hraničí louka, pozorovat docela klidně, jak rostou květiny. Bude to pro vás vždycky něco správného, když si pro svoje procházky vyhlédnete zvláště ta místa, kde se les stýká s loukou. Tam si můžete vyhledávat to nebo ono jednou v lese, podruhé na louce. Můžete pozorovat vždycky znova, jak na louce roste tráva, a jak v té trávě rostou rostliny a květiny. Ale víte, něco docela obzvlášť líbezného a příjemného je, když se můžete nejenom procházet po lese a po lukách, ale zvlášť, když se ty louky ještě rozkládají mezi horami, v údolí. Na takových loukách byste našli leccos, co je ještě mnohem zajímavější než to, co roste na takových loukách, na které svítí příliš mnoho slunce. Na loukách v údolí, chráněných horami, na těch rostou velmi krásné květiny; a ty květiny rostou často tak, že je vidíte i mezi mechem, kterému se obzvlášť daří na takových loukách v některém údolí. Zvlášť fialky, ty bývají právě tam, kde je nablízku mech.“

Teď byste pak mohli dále mluvit s dětmi o mechu a fialkách, mohli byste třeba vyvolat některé dítě, aby řeklo, jak vypadá fialka, jiné, aby něco povědělo o mechu. Dokonce byste se mohli pokusit, kdyby zrovna kvetly, přinést fialky a mech ten den do školy. Ty se dají přece získat současně.

Pak by se pokračovalo asi takto: „Ale víte, děti, je-li u vás nablízku taková louka v údolí, pak se vám třeba stane, že půjdete ven a uvidíte jenom mech. No a pak za týden půjdete znova ven. Co potom uvidíte? V tom mechu - fialky! Ano, protože teprve prorostly ven z mechu, předtím byly v tom mechu schované. Vy si to zapamatujete. A když si za rok zase vyjdete ven, pak můžete mít ještě větší radost. Pomyslíte si: „Na jaře tady ještě nebyly fialky! Ještě jsme žádné neviděly.“ - Teď zkusíte rozhrnout mech. A hele, tady je v něm schovaná fialka! V přírodě, milé děti, to je často zrovna tak jako mezi lidmi. I mezi nimi se často skrývá leccos dobrého a leccos krásného. Leckterého člověka si lidé nevšimnou, protože to dobré je v něm schované, protože je nikdo ještě nenašel. To si musíte osvojit cit pro to, abyste dovedli najít dobré lidi uprostřed množství.

A co byste řekly, milé děti, tomu, že můžeme přirovnat lidský život ještě dále k přírodě? Jen si samy představte takové opravdu dobré dítě, pak také shledáte, že takové dítě bude také vždycky říkat hezká, hodná slova. Ale jsou některé děti skromné, některé neskromné. Skromné děti, těch si všimneme méně. Neskromné děti, ty ale budou chtít, abychom si jich všimli.

Podívejte se, fialka je přece skutečně pěkná, ale když se tak na fialku zadíváte, jak tak pne svoje docela líbezné lístky vzhůru, tedy přece jenom zpozorujete, že chce, abyste si jí všimli, chce, abyste se na ni zadívaly. Nemohu tu fialku přirovnávat k skromnému děťátku, které se stahuje zpátky a zůstává v koutku. Mohly byste ji přirovnat leda k dítěti, které má vlastně velmi rádo, když je někdo vidí. No dobrá; ale fialka, ta se přece neukazuje, když je schovaná v mechu? Víte, to je tak: Když se tak zahledíte na fialku mezi listy, jak se mezi listy klube ven, a to celé jak zase povylézá ven z mechu, to je přece zrovna, jako by ta fialka vůbec nechtěla být jenom viděna, jako by nechtěla jenom, aby k ní někdo přičichl; to je přece, jako kdyby chtěla, aby ji někdo hledal: „Já, víš, já, ano, já, já, já už jsem tady! Ale musíš si mě

najít!“ - Ta fialka, to je něco jako ne docela skromné dítě, něco jako dítě-šibal.“
Je docela dobře, když s dětmi mluvíme o takových paralelách, o takových analogiích mezi přírodou a bytostí člověka, aby se tím oživilo všechno, co je v blízkosti dítěte.

Bude dobře, když budeme takovým způsobem mluvit s dětmi, a tím je připravíme, aby mohly něco vychutnat.. Po přečtení básně už by nemělo zaznít žádné vysvětlování. Považte, vždyť by to byl nesmysl, kdybych si usmyslel, že vám teď něco přednesu po čínsku. Vy byste řekli: No to přece nemá smysl, čínsky jsme se ještě neučili. - Kdežto kdybyste všichni uměli čínsky, a já bych k vám mluvil, pak byste považovali za svrchovaně nudné, kdybych vám chtěl ještě dodatečně všechno vysvětlovat. Tak bychom to ale měli praktikovat i s četbou: udělat všechno, co může přispět k jejímu vychutnání.

I vy promluvte takovým způsobem k dětem, poněkud obsírněji, přičemž dáte dětem možnost co největší aktivní spoluúčasti, - o lidské skromnosti a neskromnosti a koketnosti, a pak jim přečtete:

Copak to je, co svá kvítka tak před námi tají?
Fialky jsou to, ty drobné fialky v našem háji.
Květy své potají v mechu skryly,
a tak jsme my děti je neobjevily.

Co to teď tvářičku zvedlo ze své skrýše?
Co to tam šeptá zpod mechu tak tiše, tak tiše?
„Hleďte, najdete! No tak mě hleďte přec!“
Však jen počkej, fialko, najdem tě nakonec!
(Hoffmann von Fallersleben)

Když dítěti přiblížíte mluvu básně, pak bude dítě vnitřně účastno četby se všemi odstíny, pak nebude třeba, abyste mu dodatečně kazili dojem komentářem a puntičkářstvím. To je to, co bych vám chtěl doporučit pro práci s četbou, protože vám to dá příležitost prohovořit s dětmi mnohé, co by patřilo vůbec do školního vyučování a protože tak dáte dítěti nezkalené uspokojení z četby. To je tedy to, co bych vám rád položil na srdce, když jde o to, jak zacházet s článkem nebo básní.

Teď budeme pokračovat v přístupu k dětské duši. Včera jsem vás prosil, abyste přemýšleli, jak přistupovat k svatouškům, k těm nepřírozeně vzorným žáčkům; k žáčkům, kteří na sebe svým sva- touškovstvím, svým vzorným chováním chtějí stále upozorňovat, ale takovým počínáním nejsou třídě ku prospěchu.

Následují výklady přítomných.

Rudolf Steiner: Položil jsem tu otázku zvláště z toho důvodu, že není snadné u hodných dětí rozeznat, které jsou škodlivě hodné a které užitečně hodné. Musíme přihlížet k tomu, zdali máme co činit s takovými, kteří budou později hrát ve třídě skutečnou úlohu. Ti bývají také takoví. To jsou užiteční vzorní žáčkové, ale nepohodlní.

Tady bychom mohli vyprávět příběh o tom, jak osel přišel ke svým uším.

Můžeme také u obzvláštních svatoušek použít ostřejší prostředky. Ale nebylo by dobře je blamovat a zahanbit před třídou; to působí příliš silně. Zato můžeme takovému šplhounovi ukládat nadměrné výkony, například cvičení s hůlkami, a pak nechat mluvit skutečnosti, takže dítě vidí, že takový výkon nedokáže splnit a že to bude muset sdělit učiteli. Tím se ukáže, zdali jeho horlivost je nefalšovaná.

Ještě jiní účastníci se k tomu vyjadřují.

Rudolf Steiner nakonec shrnuje: No, v zásadě jste v té diskusi přece jen postihli, oč jde. To první bude, že se pokusíme pečlivě zjistit, zdali jde o oprávněné upozorňování na sebe u nadanějších žáků, kteří dokážou více než jiní. U těch budeme dbát, aby větší nadání nepřecházelo ve ctižádostivý egoismus. To, čeho jsou oni schopni navíc, se pokusíme nějak zužitkovat ve prospěch druhých. Takového vzorného žáčka necháme udělat něco ve smyslu jeho větší dovednosti, co prospěje i ostatním, takže nebude pracovat jenom pro sebe, ale zároveň také pro druhé. Umí-li lépe počítat, necháme ho předvést řešení příkladu ostatním, aby tím podnítl ostatní a ti se pokud možno snažili se vypracovat na jeho úroveň. Když se pak dozví od učitele, co vyplynulo z jeho smýšlení, bude to něco, co by se dalo vyjádřit asi takto: „Ten Dvořák je dobrý chlapec. Vždyť považte, ten Dvořák toho přece hodně umí. Takoví lidé mohou hodně prospívat ostatním. A já bych vás teď chtěl všechny pochválit za to, že jste se toho od Dvořáka tolik přiučili.“ - Tedy převést chválu jednotlivce na chválu pro všechny!

Když jsme tedy vyčlenili takové skutečně vynikající nadání některých žáků a vyčlenili ty opravdové svatoušky, co se budou vždycky vyskytovat, pak je budeme znát, a skoro vždycky bychom s nimi měli jednat tak, že bychom spojili dvojí metodu.

To první bude, že s nimi promluvíme, ne přímo před třídou, nýbrž mezi čtyřma očima. Tak, aby pochopili, že jsme je prohlédli. Promluvíme s nimi velmi naléhavě: „Vy děláte to, děláte ono,“ a také tyto vlastnosti vykreslíme; a v tomto případě pak pojednáme o té záležitosti z osobního hlediska: „Můžete to dělat pořád, můžete to dělat zas a zase. Myslíte si, že mi to je příjemné, že děláte něco, co se mi líbí? Ne, já o to nestojím ani dost málo. Je mi to nepříjemné!“ Nebudeme s nimi mluvit tímto způsobem před třídou, ale mezi čtyřma očima. To je ten jeden přístup. Dáme žákovi jasně na srozuměnou, že do něho vidíme.

Druhý přístup bude tento: Budeme mu dávat úkoly, které jsou pro něho příliš těžké. A pokusíme se mu objasnit, když musí řešit tyto nadměrné úkoly, že to je proto, že má snahu se vyznamenávat. Bude pro něho těžší bojovat proti těm svým vlastnostem než řešit nadměrné úkoly. Ale bude pro něho méně příjemné muset dělat tyto úkoly. Proto se bude snažit. Musíme mu říct, že dostává takové úkoly proto, že se dere do popředí. Ale když bude proti těmto vlastnostem bojovat, že už nebude muset dělat jiné úkoly než ostatní třída.

Máme ovšem zejména možnost obě ty věci pro některého žáka nebo některou žačku spojit. A tím, že mu řekneme, že do něho vidíme, že mu řekneme, že dostává takové úkoly proto, že na sebe upozorňuje, a že obě ty věci spojíme, určitě mnoho dosáhneme. Uvidíte, že takového žáka časem vyléčíte, použijete-li těchto metod.

V našich seminárních hodinách budeme, pravda, muset řešit ještě leckterý větší úkol. Ale pro zítřek bych ještě chtěl zadat něco podobného jako tentokrát; bude to úkol, který s tím posledním sice bude trochu příbuzný, ale přece zase jiný. Když se s ním budete chtít vyrovnat, můžete do svého uvažování zahrnout i eurytmii. Odpusťte, že vám dávám tento úkol, ale patří do oblasti didaktiky: Co je třeba podniknout, když mezi žáky nebo žačkami začne někdo horovat zamilovaně pro učitele nebo učitelku?

Nerozumí snad někdo tomu, co mám na mysli? Jde o případ, že se žák jaksi zblázní do učitelky nebo naopak žákyně do učitele, nebo žákyně do učitelky nebo žák do učitele. Vyskytují se totiž všechny ty uvedené nuance. Tedy o tomto opravdovém pobláznění, o horování, které má ráz zamilovanosti a které může působit velmi rušivě na postup vyučování, o tom prosím, abyste uvažovali, jak vůči němu postupovat.

Musí to nabývat stupně, při němž to už doopravdy narušuje vyučování. Samozřejmě nemám vůbec na mysli pravý respekt, správnou úctu, a také ne opravdovou náklonnost v lásce k učitelce nebo učiteli, nýbrž právě něco, co narušuje vyučování takovou nezdravou zamilovaností, jaká se přece často ve třídách vyskytuje.